

Надія Михайлівна Острове́рхова,
доктор педагогічних наук,
головний науковий співробітник
лабораторії управління
Інституту педагогіки
НАПН України,
м. Київ, Україна

УДК 37.091:303.722.2

ФАКТОРНИЙ АНАЛІЗ СТАНУ ВИКОРИСТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ МЕХАНІЗМІВ ВПРОВАДЖЕННЯ ДСЗСО

Висвітлюються результати факторного аналізу стану використання організаційних механізмів в управлінні процесом реалізації ДСЗСО у загальноосвітніх навчальних закладах.

Ключові слова: державний стандарт загальної середньої освіти, управління, організаційний механізм, факторний аналіз.

The author gives the results of factorial analysis of the state of use organizational mechanisms in the governance of the process of realization of SSGSE in general secondary educational institutions.

Key words: State standard of general secondary education, governance, organizational mechanism, factorial analysis.

Визначальними чинниками розвитку України сьогодні є формування інформаційного суспільства, управління глобалізаційними процесами, підвищення рівня управління соціально-економічними та педагогічними системами, серед яких однією з потужних є загальна середня освіта.

Стратегія розвитку освіти в Україні накреслена у «Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті». Де наголошується: «Освіта – стратегічна основа розвитку особистості, суспільства, нації, держави, запорука майбутнього, найбільш масштабна і людиноємна сфера суспільства... Головна мета української системи освіти – створити умови для розвитку і самореалізації кожної особистості, як громадянина України, формувати покоління, здатне навчатися впродовж життя, створювати й розвивати цінності громадянського суспільства» [1].

Зміст освіти в країні визначається «Державним стандартом базової і повної середньої загальної освіти», який затверджено Постановою Кабінету Міністрів (від 23 листопада 2011 р. № 1392). Згідно з постановою ДСЗСО впроваджуватиметься в частині базової загальної середньої освіти з 1 вересня 2013р., а в частині повної загальної середньої освіти – з 1 вересня 2018 року [2]. У цьому документі окреслено вимоги до освіченості учнів і випускників основної та старшої школи, гарантії держави в її досягненні.

В успішній реалізації ДСЗСО важливу роль відіграють науково-методичні надбання вітчизняних і зарубіжних учених. Зокрема, актуальним є окреслення методологічних основ стратегії оновлення змісту освіти (В. Лозова); теоретичне осмислення філософами освітнього процесу й використання їхніх напрацювань для обґрунтування певних освітніх стратегій і педтехнологій (В. Громовий). «Будь-яка трансформація освіти, – пише автор, – має проходити на основі певних філософських припущень» [3].

Разом з тим, важливим аспектом успішного впровадження ДСЗСО є добір та реалізація організаційних механізмів управління цим процесом на науково-методологічних засадах, виявлення та оцінка факторів впливу на їх ефективність. У цьому ракурсі необхідно було вивчити науково-методичні досягнення щодо реалізації організаційних механізмів в управлінні навчально-виховним закладом і стан їх висвітлення у відповідних наукових працях.

У процесі вивчення вітчизняної та зарубіжної літератури з окресленої проблеми зроблено висновки про те, що предметом переважної уваги вчених є концептуальні засади механізмів державного управління. Тлумачення окремими авторами дефініції «механізм державного управління» свідчать про їх різноплановість і варіативність. Однак, з-поміж них можна виділити і трансформувати окремі елементи в управління освітою та навчальним процесом.

За визначенням В. Малиновського: «механізми... управління – це сукупність засобів впливу на розвиток керованих об'єктів з використанням відповідних методів управління, спрямованих на реалізацію поставленої мети [4]. І. Булеєв вважає, що механізм управління – це сукупність форм, методів та інструментів управління [5]. На думку О. Любчук: «потребують аналізу та вдосконалення моделі організаційного механізму державного управління системою неперервної освіти в Україні відповідно до вимог суспільства знань; розбудови інформаційного освітньо-професійного простору країни та формування вміння навчатися впродовж життя. Постановка завдання полягає у з'ясуванні сучасного стану розробок організаційного механізму державного управління неперервною освітою в Україні та подальше його вдосконалення на основі атрибутивного підходу» [6]. Я. Клейнер, механізм управління визначає, як штучно створену систему управлінських засобів, за допомогою якої здійснюється прийняття науково обґрунтованого управлінського розв'язання і досягається ефективна його реалізація [7]. На наш погляд, не можна погодитися з автором, що механізм управління – це «штучно створена система управлінських засобів» тому, що управлінські засоби детермінуються змістом і специфікою керованої системи, метою та умовами її функціонування. В. Остапчук обґрунтовує організаційний механізм державного управління неперервною освітою. На думку автора, він містить державне управління безперервною освітою, управління з боку навчального закладу; управління процесом навчання з боку самих суб'єктів навчання; аналізує можливість використання ринкових механізмів у сфері послуг, створення індустрії сучасних способів навчання [8]. На думку Я. Клейнера, механізм управління може містити більше десяти «елементів»: цілі, управлінський процес, систему управління й управлінських відносин, кадри, ресурси, методи, принципи, закони і закономірності, критерії, соціальні й правові норми, способи визначення цілей, органи і зміст управління [7].

Проблемі класифікації механізмів державного управління присвячено дослідження О. Федорчука. Автор зазначає, що у науковій літературі термін «механізм управління» є широко вживаним, однак, сутність змісту і структури науковці і практики тлумачать по-різному. У своїй праці «Класифікація механізмів державного управління» автор аналізує 23 наукові праці, в яких обґрунтовано визначення поняття «механізм державного управління» [9].

Концептуальні засади механізмів державного управління, певною мірою, висвітлено у працях вітчизняних та зарубіжних учених в галузі управління (В. Авер'янов, О. Амосов, Г. Атаманчук, В. Бакуменко, І. Булеєва, П. Єгоров, О. Єременко-Григоренко, В. Коломійчук, О. Коротич, М. Круглова, А. Кульман, М. Лесечко, В. Малиновський, Н. Мойсеев, Н. Нижник, О. Оболенський, Г. Одинцова, Р. Рудніцька, Л. Юзьков, Ю. Тихомиров).

Має наукову вагу і практичну значущість структура механізму державного управління, розроблена

Р. Рудніцькою. Вона охоплює такі головні елементи: політику, методи, важелі, інструменти. На її думку, політика поєднує сутнісні складові (економічну, соціальну, фінансову, культурну, промислову); передбачувані методи (організаційні, економічні, психологічні, соціальні); важелі (економічні, фінансові, правові); інструменти (технології, програми тощо [10]. Серед визначень поняття «організаційний механізм» більш адекватним, на нашу думку, є дефініція В. Малиновського: «механізм управління – це сукупність способів організації управлінських процесів та способів впливу на розвиток керованих об'єктів з використанням відповідних методів управління, спрямованих на реалізацію поставленої мети» [4].

Внаслідок вивчення та аналізу літератури з проблеми вдосконалення організаційних механізмів державного управління неперервною освітою в контексті розбудови суспільства знань в Україні, з'явилася можливість зробити наступні висновки:

- у розробленні організаційних механізмів управління впровадженням ДСЗСО в діяльність закладу освіти та технологій їх реалізації має відобразитися його специфічний, відносно локалізований характер, як самостійно функціонуючої освітньої системи, з урахуванням його типу, ступенів навчання, спеціалізації закладу; форми власності, особливостей підрозділів та основних аспектів діяльності тощо;

- особливості «організаційних механізмів» управління навчальним процесом і технологій їх реалізації, як органічної його складової, полягають у врахуванні змісту освіти (державний стандарт освіти; навчальний план, за яким працює навчальний заклад, затверджений Міністерством освіти і науки України; модернізований чи авторський план; специфіка навчального предмета та програми, за якою працює вчитель; підручники та навчальні посібники, що використовує вчитель у навчальному процесі тощо).

Розкриття сутності та специфіки впровадження Державного стандарту загальної і повної середньої освіти (ДСЗСО), розробка методик і технологій оцінювання стану ефективності його впровадження в діяльність ЗНЗ – пріоритетне завдання нашого дослідження. Для цього необхідно, перш за все, дати науково обґрунтоване поняття «механізму впровадження ДСЗСО» в діяльність загальноосвітніх навчальних закладів. Це обумовило пошуки спільного й загального, одиничного й відмінного у різноманітності визначень різними авторами поняття «механізм управління».

Узагальнення аналітичних матеріалів (18 науково-методичних праць 22 авторів), дослідження дозволило з'ясувати, що такі компоненти поняття організаційного механізму, як методи, засоби, форми складають 60% від загальної кількості названих; 27% – способи, інструктаж, цілі; 13% – правові норми, процедура, принципи, закономірності (від загальної кількості). Неважко помітити, що мізерну долю складають теоретичні засади організаційних механізмів, що обумовлює необхідність їх розроблення та способів практичної реалізації в управління ЗНЗ.

Для дослідження окресленої теми, зміст якої детермінується складними системними зв'язками, підпорядкованими ієрархічними ускладненнями у процесі впровадження ДСЗСО, важливою є ідея трансформації сутності поняття «механізм» та введення у науковий обіг дефініції «*організаційний механізм управління впровадженням Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти*».

Ми розглядаємо його, як органічну сукупність: а) *теоретичних положень – законів, закономірностей, наукових підходів, принципів, концепцій*; б) *прикладних складових – методів, засобів, форм, стимулів впливу на суб'єкти навчального процесу*; в) *технологій їх реалізації у навчально-виховний процес та критеріїв оцінювання ефективності*.

Навчально-виховний процес – це цілісний двоєдиний процес педагогічної діяльності вчителя (викладання) та навчальної діяльності учнів (учіння), спрямований на досягнення поставлених навчально-виховних завдань. Це цілеспрямований процес організації і стимулювання активної навчально-пізнавальної діяльності учнів щодо опанування наукових знань, умінь та навичок, розвитку творчих здібностей, світогляду та морально-етичних поглядів і переконань. У навчальному процесі реалізуються в комплексі основні компоненти змісту освіти на засадах науково обґрунтованих принципів, що відображають загальні вимоги до змісту та організації процесу навчання і, певною мірою, закладено у змісті навчального матеріалу, в тому числі, у ДСЗСО.

Разом з тим, залежно від потреби той чи інший принцип може реалізуватися у процесі навчання більш інтенсивно, за рахунок раціонального добору чи розробки навчального матеріалу та механізмів його реалізації. У педагогічній літературі висвітлюються різні класифікації дидактичних принципів. Їх обґрунтування і тлумачення зумовлено зміною парадигм освіти і навчання підростаючого покоління на тому чи іншому етапі розвитку суспільства, умов функціонування та розвитку системи освіти, проблем та перспектив наукових досліджень, потреб та вимог практики.

Важливе місце у розробленні та реалізації організаційних механізмів посідає технологія, теоретичною складовою якої є *концепція*, як система поглядів на ті чи інші явища. Ця позиція визнана вченими багатьох країн світу, в тому числі, вітчизняними. Так О. Пехота пише: «...педагогічна технологія об'єднує нові концепції процесу навчання і проблему взаємовпливу нових *засобів та методів* навчання, і використання системного підходу до організації навчання» [11]. У сучасній педагогічній теорії й практиці більш поширеними є особистісно-орієнтовані технології, що базуються на теорії особистісно-орієнтованого навчання, центральною фігурою якого є особистість, її самобутність та самоцінність.

З огляду на це постало завдання виявлення та аналіз факторів впливу на реалізацію організаційних

механізмів впровадження ДСЗСО, підвищення умов їх ефективності. З цією метою здійснено *факторний аналіз* експериментальних даних та побудовано модель латентної (прихованої) структури організаційних механізмів управління впровадження ДСЗСО.

Зазначимо, що факторний аналіз вперше виник у психометриці і широко використовується не тільки в психології, але й у нейрофізіології, соціології, політології, статистиці та інших науках. Основні ідеї факторного аналізу закладено англійським психологом Ф. Гальтоном (1822–1911), який вніс вагомий вклад у дослідження індивідуальних відмінностей. У розробленні факторного аналізу внесли вагомий вклад вчені: Ч. Спірмен, Н. Терстоун, Р. Кеттел та ін.

Науково-практична значущість факторного аналізу пояснюється тим, що він сприяє розв'язанню двох важливих проблем дослідження: *різнобічного* і, разом з тим, *компактного* описання об'єкта виміру. За допомогою факторного аналізу можливе виявлення прихованих змінних факторів, які відповідають за наявність лінійних статистичних зв'язків кореляції між змінними, що спостерігаються.

Відповідно до мети та сенсу факторного аналізу, у процесі експерименту нами виділено два блоки факторів, умовно названих: 1) «*Підготовка*» до вибору організаційних механізмів впровадження ДСЗСО; та 2) «*Реалізація*», тобто, їхнє безпосереднє впровадження.

Блок «*Підготовка*» містить такі фактори:

а) перший – це індивідуальна підготовка учасників експерименту до реалізації організаційних механізмів впровадження ДСЗСО, зокрема, вивчення літературних джерел, позитивного досвіду, державних та авторських навчальних програм, урядових та галузевих документів з цієї проблеми;

б) другий – це групова підготовка учасників реалізації організаційних механізмів до впровадження ДСЗСО, зокрема, підвищення кваліфікаційного рівня на курсах, семінарах, участь у районних предметних методичних об'єднаннях.

Блок «*Реалізація*» містить фактори:

в) третій – колегіальні та колективні форми роботи з педагогічним колективом школи, надання консультацій керівникам ЗНЗ, заступникам з навчально-виховної та виховної роботи, вчителям щодо способів вибору та реалізації організаційних механізмів впровадження ДСЗСО у практичну діяльність ЗНЗ;

б) четвертий фактор – загальні колегіальні та колективні форми роботи ЗНЗ, надання консультацій учням та їх батькам, профспілкової організації та громадським представникам мікрорайону, де розташований навчальний заклад.

Градація організаційних механізмів впровадження ДСЗСО у практичну діяльність ЗНЗ (блоки та їх визначальні фактори), представлені моделлю, що наочно ілюструє зміст компонентів, взаємозв'язки між ними та способи реалізації (див. рис. 1). Крім того, визначена (за експериментальними даними)

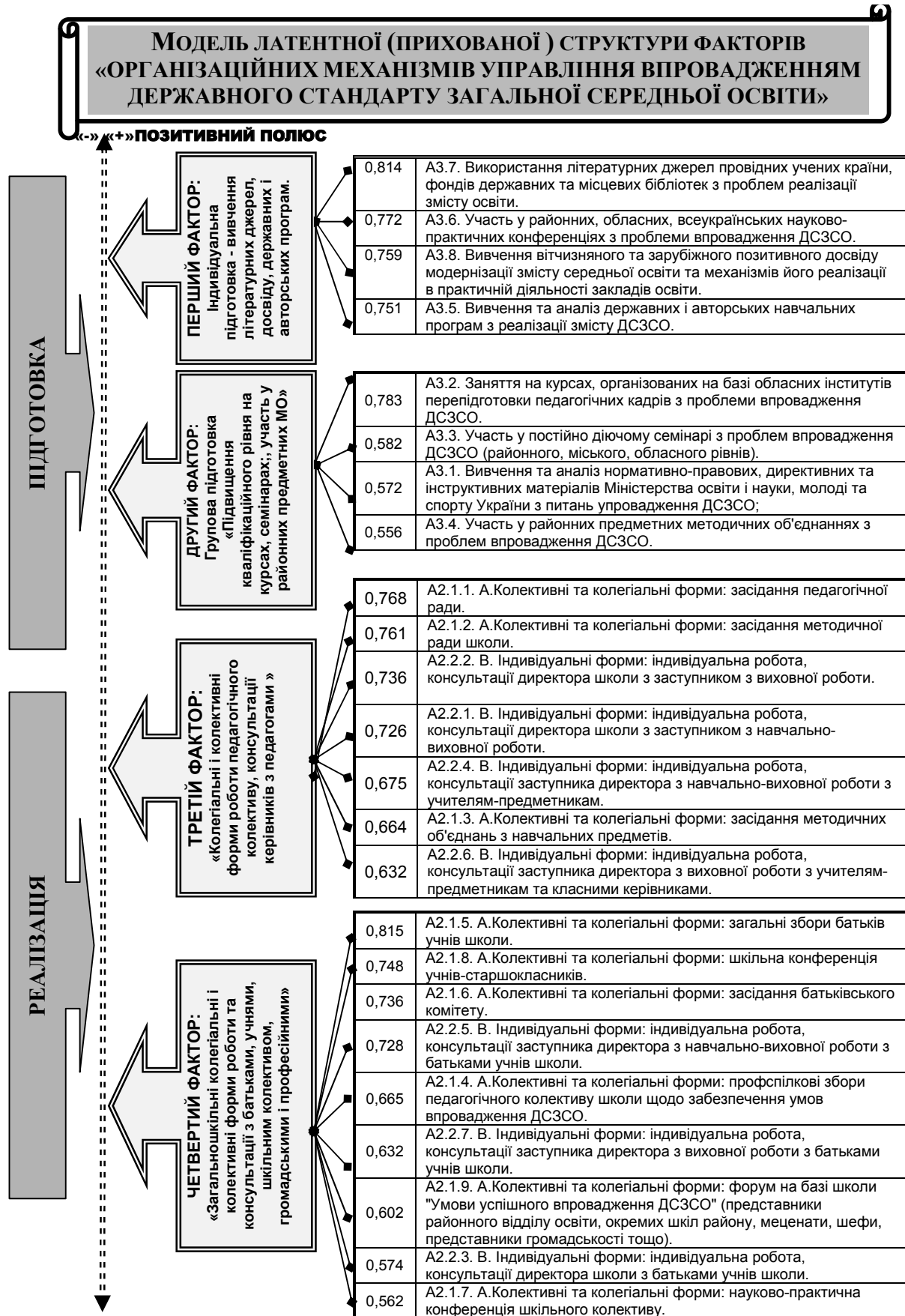

Рис. 1. Модель латентної (прихованої) структури факторів організаційних механізмів управління впровадженням державного стандарту загальної середньої освіти

питома вага параметрів (показників), окреслених та ілюстрованих у моделі.

Так, у блоці «Підготовка» (фактор № 1) лідирує «Використання літературних джерел провідних учених країни, фондів державних і місцевих бібліотек з проблем реалізації змісту освіти» (показник 0,814); у факторі № 2 – «Заняття на курсах, організованих на базі обласних інститутів перепідготовки педагогічних кадрів з проблеми впровадження ДСЗСО» (показник 0,783). Отже, на етапі підготовки до впровадження ДСЗСО в діяльність ЗНЗ має місце теоретична та методична підготовка учасників цього процесу, що цілком закономірно: впровадження ДСЗСО реалізаторами лише на наукових засадах може бути ефективним. Тому система підготовки суб'єктів впровадження ДСЗСО має бути розгалуженою на державному й регіональному масштабах.

У блоці «Реалізація» (фактор № 3) перше місце посідають «Колективні та колегіальні форми роботи з педагогічними колективами ЗНЗ щодо впровадження ДСЗСО, зокрема, засідання педагогічної ради» (показник 0,768); у факторі № 4 – «Колективні та колегіальні форми роботи з батьками учнів школи» (показник 0,815).

Таким чином, аналіз експериментальних даних робить можливою подальшу корекцію підготовки керівників шкіл та педагогічних колективів до реалізації ДСЗСО. А запропонована модель латентної структури факторів організаційних механізмів управління впровадженням ДСЗСО – це партитура, каркас організації подальшої підготовчої роботи з педагогічними колективами ЗНЗ, їхніми керівниками, батьками, учнями, представниками громадськості.

Використані літературні джерела

1. Національна Доктрина розвитку освіти України у XXI столітті: Указ Президента України від 17 квіт. 2002 р. № 347 // Освіта. – 2002. – 26 квіт. – 1 трав. (№ 26). – С. – 4. Пед. і психол. проф. освіти., 2002.– № 2. – С.9 –22.

2. Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392.

3. Громовий В. В. На шляху до меташколи: філософські засади й освітні реалії в Україні та США / В. В. Громовий // Управління школою. – № 25 – 27 (325–327), вересень, 2001. – С. 4 – 7.

4. Малиновський В. Я. Державне управління // В. Я. Малиновський: Навч. посіб. – Вид. 2-е, доп. та перероб. – К.: Атіка, 2003. – 576 с.

5. Булеев И. П. Формирование организационно-экономического механизма управления предприятием по обработке цветных металлов // И. П. Булеев. – Донецк: ИЕП НАН Украины, 1993. – С. 32–34.

6. Любчук О. Удосконалення організаційного механізму державного управління неперервною освітою в контексті розбудови суспільства знань в Україні / О. Любчук: Демократичне управління // Науковий вісник, 2008. – Вип.1. – С. 1–6.

7. Клейнер Я. С. Механізми державного управління: підходи до визначення / Я. С. Клейнер // Соціальний менеджмент і управління інформаційними процесами: Зб. наук. пр. Донецького державного університету управління. Серія : Державне управління. – Донецьк, 2007. – Т. VIII. – Вип. 90. – С. 337–346.

8. Остапчук В. В. Механізми державного управління безперервною освітою в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з державного управління: спец. 25. 00.02 / В. В. Остапчук. – Донецьк, 2006. – 19 с.

9. Федорчук О. Класифікація механізмів державного управління / О. Остапчук: Демократичне управління // Науковий вісник. – 2008. – Вип. 1. – 10 с.

10. Рудницька Р. М., Сидорчук О. Г., Стельмах О. М. Механізми державного управління: сутність і зміст / за наук. ред. д. е. н., проф. М. Д. Лесечка, к. е. н., доц. А. О. Чемериса. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2005. – 28 с.

11. Освітні технології: навч.-метод. посіб. / за ред. О. М. Пехоти. – К.: А.С.К., 2001. – 255 с.

